Strój lubocheński

Strój ludowy regionu rawsko-opoczyńskiego

Ze względu na bliskość geograficzną i zbliżoną kulturę ludową, w literaturze etnograficznej zwykło się

traktować rawskie i opoczyńskie jako jeden region (rawsko-opoczyński). Stroje ludowe z okolic Rawy Mazowieckiej i Opoczna wykazują wiele cech wspólnych w zakresie rozwiązań estetycznych i stosowanych technik tkackich.
Strój rawsko-opoczyński obejmuje swoim zasięgiem obszar na lewym brzegu Pilicy (Rawa Mazowiecka, ośrodki w Sierzchowach, Rzeczycy, Lubochni) i na prawym brzegu Pilicy (Smardzewice, Opoczno, Drzewica, Odrzywół).
Tkactwem zajmowano się nie tylko na wsi, ale i w miastach – często była to wytwórczość na własny użytek. Ośrodkami sukienniczymi były: Drzewica, Żarnów, Klwów, Odrzywół, Gielniów i Białaczów. Dzięki polepszającym się warunkom ekonomicznym odzież i tkaniny użytkowe stawały się coraz bardziej ozdobne. Zamożniejsze gospodynie kupowały lepszą przędze, barwiły ją w farbiarniach, kupowały jedwabne wstążki i bawełnę, aby dekorować nimi tkaniny.
Od początku XX wieku na omawianym obszarze zaczęła maleć rola domowego tkactwa, które zaczynało być wypierane przez fabryczną produkcję włókienniczą. W przeciwieństwie jednak do innych regionów, rawsko-opoczyńskie przetrwało jako region z żywą kulturą ludową jeszcze do okresu po II wojnie światowej. W okresie PRL organizowano kursy tkackie i zakładano spółdzielnie pracy trudniące się rzemiosłem ludowym. Istotnymi ośrodkami tkackimi były wówczas Rzeczyca (Spółdzielnia Rękodzieła Artystycznego i Ludowego „Twórczość mazowiecka”) i Opoczno (Spółdzielnia Rękodzieła Artystycznego i Ludowego „Opocznianka”)

SUROWCE
Na początku XIX wieku do wyrobu przędzy stosowano powszechnie konopie, później wyparte przez len, oraz wełnę. Bawełna pojawia się w tkactwie rawsko-opoczyńskim na przełomie XIX i XX wieku i to nie jako główny surowiec, ale raczej ozdobny dodatek do lnu, co było zapewne podyktowane względami ekonomicznymi.
Tkaniny konopne, gorszej jakości, były wykorzystywane do szycia ubiorów roboczych czy używanych w gospodarstwie ścierek, worków, sznurów. Podobne zastosowanie miało płótno lniane gorszej jakości, określane jako pacześne, zgrzebne lub „do zdzieru” . Płótno lniane wysokiej jakości (czesankowe) było natomiast używane do szycia odświętnych koszul i chustek. Nieco grubsze płótno wykorzystywano do ręczników i bielizny. Z płótna lnianego szyto także pościel i prześcieradła (czyli narzuty na łóżko).
Przędzę wełnianą stosowano przy tkaniu tkanin pasiastych i w przeciwieństwie do płótna lnianego, była ona farbowana bądź przy użyciu barwników naturalnych bądź, w późniejszych latach, sztucznych.

SPLOTY I WZORY

Spośród splotów w okolicach Rawy Mazowieckiej i Opoczna stosowano najprostszy splot płócienny (dwunicielnicowy) polegający na krzyżowaniu osnowy z wątkiem. W ten sposób tkano płótna na koszule, fartuchy, wełniane tkaniny kraciaste. Przykładem splotu płóciennego jest charakterystyczny dla rawsko-opoczyńskiego pasiak, który tkany jest splotem płóciennym – przy jednobarwnej osnowie posiada wielobarwny wątek układany w różnorodne zestawienia

W rawsko-opoczyńskim znane są również wzory w kratę posiadające nie tylko różnobarwny wątek, ale i wielobarwną pasiastą osnowę. Obok drobnej kraty tkanin odzieżowych spotykano także płachty lniane o kratce prostokątnej, wąskiej i długiej i paskach pionowych o silniej zaakcentowanej barwie niż paski poziome. Ten typ tkaniny bywa określany nie jako kraciasty, a jako ukośnie skrzyżowany.

Bardziej skomplikowane wzory pojawiają się na omawianym obszarze pod koniec XIX wieku – są to wzory kostkowe uzyskiwane dzięki zastosowaniu czterech nicielnic. Wzory te umieszczane były na kilimkach, płachtach, ozdobnych poszewkach. Większą liczbę nicielnic stosowano rzadko, gdyż tylko niewielka liczba kobiet potrafiła tkać skomplikowanymi splotami rządkowymi i ukośnymi.
Urozmaicenie wyglądu tkanin uzyskiwano nie tylko dzięki zwiększaniu liczby nicielnic, ale także dzięki technice tkania przy pomocy deseczki tkackiej. Wzór w „deskę" był najczęściej stosowany w pasiakach wełnianych jako powtarzający się motyw kostkowy. Uzyskany wzór nazywany był „koziołkami", „żmjkami" lub „kuloskami". Wzór ten jest silnie związany z rawsko-opoczyńskim. Wzory kostkowe uzupełniały wzory pasiaste na zapaskach, a także na tkaninach dekoracyjnych zwanych dywanami lub kilimami (wbrew dzisiejszemu rozumieniu służyły one do nakrywania łóżek). Bywały także stosowane na płachtach (powłoczkach na poduszki), prześcieradłach (nakryciach na łóżko), oraz ubiorze – letnich sukniach, gorsetach, fartuchach.

KOLORYSTYKA

Zmieniające się wzory na tkaninach były związane z ewolucją kolorystyki tkanin. Im bliżej współczesnych czasów, tym bardziej była ona rozbudowana i zbliżała się mnogością barw do łowickiej (czego przykładem było stosowanie koloru żółto-pomarańczowego, nazywanego koło Rawy Mazowieckiej i Opoczna kolorem łowickim). Dla wełniaków z rawsko-opoczyńskiego początkowo charakterystyczny był układ wąskich pasów na tle czerwonym, ciemnozielonym lub bordo. Później pod wpływem mody łowickiej pojawia się tło żółte, a także jaskrawa zieleń, fiolet, niebieski.

Tradycyjny strój ludowy kobiecy regionu rawsko – opoczyński

Opisując strój kobiecy ograniczamy się do omówienia jego podstawowej wersji, charakterystycznej dla przełomu XIX i XX w., a składającej się z nakrycia głowy, koszuli, kiecki, zapaski przedsobnej, zapaski naramiennej , obuwia oraz biżuterii.

Kiecka to spódnica z wełnianego samodziału z przyszytym do niej stanikiem aksamitnym lub z innej tkaniny. Kolorystyka, sposób szycia i zdobienia jest różnorodna w zależności od danej mody i okresu powstania. W obecnym czasie noszone są wełniaki kilku mód. Modę łowicką charakteryzuje intensywne kolorystycznie zestawienie barw, wąskie paski w „brążce". W modzie tej występowały również wełniaki kolorowe na tle pomarańczowym. W modzie łowickiej dominują ciemne tła a różnokolorowe paski w „brążce". Wełniaki noszone na naszym terenie zdobione są czarnymi aksamitkami u dołu kiecki (3-5 aksamitek). Staniki doszywane do wełniaka były różne w różnych okresach. Najdawniejsze utkane były z wełny w kolorowe pasy, później szyto je z czarnego lub granatowego aksamitu, na którym wyszywano muliną kwiaty, a w późniejszym okresie zdobiono koralikami.
W latach 50-tych weszły w modę **gorsety aksamitne** bogato zdobione haftem koralikami, cekinami, paciorkami, sieczką o motywach roślinnych.
Do kiecek noszone są **zapaski przedsobne** ozdobione aksamitkami, ozdobną pasmanterią i cekinami. Zapaski noszone pod koniec XIX w., były szerokie i długością dostosowane do długości kiecki. Noszone później stały się znacznie węższe i krótsze. Starszy typ zapaski był praktycznie pozbawiony ozdób. Na nowsze naszywa się najpowszechniej rzędy aksamitek oraz pasmanterię. Do zawiązywania zapasek służą kolorowe krajki (nierzadko zakończone pomponem). Nosząc zapaski stosowano zasadę, że powinna mieć kolor kontrastowy do kiecki. Zwykle kobieta posiadała kilka zapasek , zaś bogate panny dostawały ich w posagu nawet kilkanaście. Pod kieckę kobiety zakładają białą bawełnianą halkę.
Dla ochrony przed zimnem i niepogodą używano **zapasek naramiennych** (coraz rzadziej). Noszono je zarzucone na głowę lub ramiona. Do ich podtrzymywania i zawiązywania na piersiach lub pod brodę służyły krajki.
Koszule szyte z białej tkaniny bawełnianej o kroju przyramkowym. Haftem płaskim zdobione są przyramki i rękawy. Według najnowszej mody rękawy mają kwiatki rzucane (ręcznie wyszywane). Koszulę zdobią również obszycia tzw. siatki, koronki wykonane na szydełku wokół kołnierzyka, przyramków i mankietów.
Na głowę kobiety zakładają wełniane **chustki z frędzlami** tzw. "salinówki" o wymiarach 75X75 cm we wzory kwiatowe (wyszywane lub z nadrukiem). Wiążą je z tyłu głowy.
Na nogi zakłada się sznurowane **trzewiki** na obcasie z czarnej skóry o długości powyżej kostki. Starsze kobiety sznurowały je czarnymi sznurowadłami . Panny i młode mężatki używały czerwonych , bądź różowych sznurowadeł. Trzewiki były obuwiem odświętnym i szanowanym. Kobieta idąc do miasta lub kościoła szła boso, buty zakładała dopiero u celu.

Cały strój dopełniają ozdoby. Zakłada się czerwone **korale – krakowskie** (trzy sznury) lub szklane **kolorowe paciorki „ dętki"**(obecnie plastikowe). Koszulę pod broda zapina się **broszką**.

Tradycyjny strój ludowy męski regionu rawsko – opoczyńskiego

Męski strój ludowy miał wiele odmian i form. Omówiony zostanie męski strój odświętny z przełomu XIX i XX w. , który składa się z następujących elementów: nakrycia głowy, koszuli, kamizelki, kaftana, sukmany, pasa, spodni i obuwia.

Męska koszula ma krój przyramkowy. W starszych koszulach wszywano niewielki, wykładany kołnierzyk, a pod szyją koszula była wiązana za pomocą tasiemki lub spinana guzikiem. Po pierwszej wojnie światowej koszule zyskały napiersnik – prostokątny płat płótna naszyty na przód koszuli, stojący kołnierz oraz niesymetryczne rozcięcie na piersiach, które zapinano guzikiem przy kołnierzyku. Do szycia męskich

koszul stosowano lniany samodział, a koszule przeznaczone do pracy szyto z płótna gorszej jakości. Starsze koszule haftowano kolorowymi nićmi, ale koszule z napierśnikiem miały tylko białe hafty. Koszula wciągana jest w portki.
Na koszulę zakładany jest **lejbik** – kamizelka o prostych przodach z pasiastej , wełnianej tkaniny samodziałowej , najczęściej w drobny wzór i plecach z samodziału lnianego lub podszewki. Przy szyi wykończona wykładanym kołnierzykiem z klapkami, na każdym z boków ma jedną lub dwie kieszenie, zapięcie widoczne lub ukryte. Lejbik posiadał z tyłu pasek i sprzączkę, za pomocą których można było okrycie dopasować do figury i szerokości pleców. Latem lejbiki zakładano na koszule i było to ostatnie nakrycie wierzchnie, gdy zaś był zimniej na lejbiki ubierano jeszcze **spancery** albo **sukmany**.

Spancer to rodzaj grubego kaftana zimowego. Krojem przypomina trochę lejbik – ma wykładany kołnierz z klapami i wpuszczane kieszenie, ale już tył kaftana jest zupełnie inny. **Sukmany z potrzebami** - męskie okrycie wierzchnie z białego folowanego samodziałowego sukna, odcinana w pasie , w części tylnej ułożona w fałdy z wykładanym kołnierzem z klapkami, zapinana na potrzeby (ozdobnie ułożone poziome pętlice, z grubego , czarnego sznurka). Sukmana jest długa do kostek, a krawędzie prawej poły, końce rękawów i kieszenie obszywane są czarną taśmą.

Portki z fałdami - to spodnie z pasiastych lub wzorzystych , o układzie kostkowym samodziałów. Uszyte z dwóch kawałków tkaniny zszytej pośrodku, w kroku , w celu poszerzenia , wszywa się klin, rozporek umieszczony był z boku. Aby dopasować portki do figury nadmiar tkaniny, przed wszyciem w pasek, układa się w fałdy rozmieszczone głównie w części tylnej. Portki stanowiły strój świąteczny. Nogawki tych spodni wkładano w buty z cholewami, a noszonych do nich koszul nie wypuszczano na wierzch.
Męskie nakrycie głowy to **czapka maciejówka (kaśkiet).** To okrągła czapka z granatowego lub czarnego sukna z czarnym, usztywnionym, lakierowanym daszkiem. Maciejówkę upodobali sobie szczególnie kawalerowie - zakładano je nawet do stroju ślubnego i zdobiono wtedy wstążkami oraz kwiatami.
Pas – noszony na lejbiku lub sukmanie. Istnieje kilka sposobów ich wiązania , zawsze opasuje się nim kilkakrotnie , a następnie związuje na przodzie. Najbardziej popularne to pasy siatkowe , których brzegi zakończone są skręconymi z nici osnowy frędzlami. Pasy występują najczęściej w kolorze pomarańczowym , ciemno czerwonym a przez całą ich długość biegną wiązki barwnych pasów.

Zwieńczeniem stroju są **buty z cholewami,** do których wpuszcza się nogawki portek. Buty mają albo sztywne i proste cholewy, albo karbowane w harmonijkę cholewki z miękkiej skóry.

Źródło:
1. „Polskie stroje ludowe” Elżbieta Piskorz-Branekowa, cz. 1
2. https://www.tkackielodzkie.pl/regiony/rawsko-opoczynski/

Fotografie: Tomasz Jóźwik